

Сима ЋИРКОВИЋ
САНУ
Београд

ИЗ СТАРОГ ДУБРОВНИКА: ГРАЂАНИ РОЂЕНИ И ГРАЂАНИ СТЕЧЕНИ

Апстракт: Коментарише се захтев деспота Ђурђа Бранковића из 1433. да његови поданици не буду третирани као Дубровчани и расправља о становницима српских тргова „који се Дубровчаним називају“.

Key words: Dubrovnik (Ragusa), Citizens born, Citizens accepted, Merchants, Mining towns, Jurisdiction

У једном тренутку за време преговора, којима су у позадини били сукоби око права дубровачких трговаца у Србији, деспот Ђурађ Бранковић је затражио да се јасно покаже који су житељи Дубровчани. Према речима дубровачких посланика, жалио им се „да хоће да зна који су Дубровчани, а који нису и да не може трпети да неки Босанци и Рашани буду третирани као Дубровчани“. Посланици су на то добили упутство да одговоре „да је од стране бивших царева и славне и добре успомене господина његовог деда и његовог оца, бившег деспота, и његовог моћног господства, до сада било поштовано да је сваки Дубровчанин и онај који се Дубровчанином назива својом личношћу и својом имовином слободан лично и слободан од сваке работе у његовој земљи, осим оних који имају непокретну имовину за коју непокретну имовину су плаћали намете и вршили работе као што чине други поданици реченог господина деспота, то јест уколико су речени њихови поседи непокретни, а не за личност и покретне ствари“.¹

---

¹ Lettere di Levante 11 f. 165^v, l. X 1433.: Per lo agrevar a fatto il signor despoti con vui de voler cognoscer quali sono Ragusey e quali non et soffrir non puo che alcuni Bossignani e Rasiani siano per Ragusey tratadi, volemo a zio con ogni humanitate responder dobiati come per li imperadori passati e per la famosa e bona memoria del signor

Одговор је био тачан, али је мимоилазио суштину питања. Од времена кнеза Лазара, у повељама којима су потврђиване повеље ранијих владара и господара налазила се одредба сасвим конкретна: *И да не намета Дубровчаном у трговех господства ми. И који се је Дубровчанин забащинил у Новом Брду тзи да зиге град и да чува, кто ли су гостије и несу се забащинили да им је на воли што им годе*.² То се понављало до последње повеље и поштовало, као што показују примери изнети у литератури. Изричито се спомињу само две врсте обавеза, а из докумената се види да су стално настањени били обавезни и на војну службу са осталим грађанима.³ У одредбама повеља на које су посланици алудирали нема колебања у погледу статуса, подразумевало се да је познато ко су Дубровчани, само се подвлачи и потенцира разлика између *гостију* и трајно настањених, оних који имају некретнине.

У време кнеза Лазара и није било неизвесности: гости су се састојали од властеле, рођених Дубровчана,⁴ од грађана којима је додељено грађанство, и од становника који су живели у Дубровнику, укључујући оне који су се доселили у Дубровник из околине или су дошли у град са градске територије. Додељивање дубровачког грађанства темељно је проучено у оквиру расположивих података,

---

suo avo e quella del suo padre, dispotho passato, e la sua potente signoria per fina hora e obseruado, zoe che zaschadun Raguseo e chi per Raguseo se chiama, con la persona e aver suo sempre e stato francho e libero da ogni angaridio nel suo payse. Salvo quelli i quali li hano possessione stabile per le qual stabile possessione ano pagato le colte e fatti li angaridij come fano li altri subditi del dito signor dispothi, zoe per quanto sono le ditte loro possessione stabile e non za per le persone et aver lor mobile.

² Љ. Стојановић I, 121. Код Вука Бранковића, исто 138, не спомиње се одређено место већ „моји градови“. Код Стефана Лазаревића (исто 202) једнако као код оца; код наследника Вукових су опет „наши градови“.

³ Acta Minoris consilii 4 f. 257', 29. VII 1429. Андрија Рестић се жалио што су га рачунали у становнике Сребрнице иако није био *firmus mercator et habitator loci sed tamquam viator...* Lamenta de foris 20 f. 32' i 39, 7. I 1446: власти у Сребрници тражиле су од трговца *quod ipse iret in hostes non debens ire quia est mercator non stabilis*.

⁴ У једном заплетеном спору око наслеђа делова на Пелешцу једна страна је тврдила да је кћи дубровачког властелина, која је отишла у Котор и тамо се удала *amisit civilitatem Ragusii et non fuit amplius Ragusea*. Вратила се у Дубровник с мужем, који је заједно са братом 27. I 1377. постао грађанин. Суд је утврдио да Франуша *fuit civis Ragusina* и пре но што је пошла у Котор и пошто се вратила *et quod semper fuit civis Ragusina*. Sentenze di Cancellaria 7 f. 102, 8. X 1424.

тако да се знају услови и критерији, поступци и формалности, прописи и пракса, па и еволуција политике дубровачких власти.⁵ Студија Ј. Калић је показала да су се Дубровчани у примању странаца међу своје грађане руководили обичајним правом (*antiqua consuetudo*) и прописима које су доносили у три маха 1364, 1395. и 1449. Прописи су се односили на услове и процедуру примања и имали су у виду грађане од којих се очекивало и захтевало да живе у Дубровнику. За становнике приморских комуна предвиђали су поступак различит од оног прописаног за Словене (што је значило становнике ближег или даљег залеђа). Изричито прописи уопште не спомињу грађане који би живели изван Дубровника, али их подразумевају.

Један пропис из 70-их година XIV века рачуна са примљеним грађанима „Словенима“ који не живе у Дубровнику. У стварима кривичним (*in facto criminalium*) с њима се поступа по обичајном праву које важи за места из којих потичу.⁶ Била је то алузија на статутске одредбе из треће књиге Статута, које говоре *de consuetudinibus inter Raguseos et homines comitatus Chelmi /Bossine, Rassie, illos de Genta* (главе 51 – 54).⁷

У одлукама о додељивању грађанства веома често је постављан услов да се нови грађанин досели у град, у неким случајевима и да купи непокретну имовину, што је код оних из приморских градова било обавезно. Веома ретко се спомињу грађани који не живе у граду, за које је употребљен назив *cives de foris* – спољни грађани. Ј. Калић је указала на две одлуке којима је шест људи примљено за „спољне грађане“.⁸ У једној се подразумева категорија грађана: они имају части, терете и погодности какве имају други „спољни грађа-

⁵ Ј. Мијушковић, *Додељивање дубровачког грађанства у средњем веку*, Глас САНУ 246, Одељење друштвених наука 9 (1961) 89 – 127 (= Ј. Калић, *Европа и Срби. Средњи век*, Београд 2000, 323 – 368).

⁶ А. Соловјев, *Liber omnium reformationum*, Београд 1936, 79; цитирано у Ј. Калић, *Додељивање дубровачког грађанства* 346.

⁷ *Statut grada Dubrovnika*, izd. V. Bogišić – С. Jireček, prev. М.Криžман – Ј. Колановић, Dubrovnik 1990, 340-343. Одредбе су и одвојено штампане у збиркама Пуцића и Новаковића.

⁸ *Reformationes* 30, f. 67, 18. VI 1397; f. 67', 26. VI 1397, цитирано у Ј. Калић, *Додељивање дубровачког грађанства* 345.

ни“ Дубровника.⁹ Годину дана касније грађанство је додељено Брајану и Вукцу Обадићима, браћи из Прилепа на Бистрици, уз употребу другог назива: *facti fuerunt cives nominati cives albi civitatis Ragusii*.¹⁰ Ј. Калић је упозорила на овај и још један случај употребе термина „бели грађани“ (*cives albi, cives blanchi*) и подсетила да су у Ђенови постојали „бели грађани“.¹¹ У Дубровнику се, дакле, јављају оба назива, врло вероватно означавају исту категорију грађана, оних који живе изван Дубровника. У сваком случају, намећу им се, и они прихватају, исте обавезе. И један и други назив се, као што се види, веома ретко употребљавао.

И за законодавце и за праксу током XIV века грађани изван града, у трговима Србије и Босне, представљали су маргиналну појаву. Према попису лица којима је додељено грађанство у XIV веку, који је објавила И. Манкен,¹² први становник трга у унутрашњости Србије добио је грађанство средином века, у Душаново доба. До краја столећа примљено је тек неколико трговаца из Рудника. У често спомињаној студији Ј. Калић је оцртала динамику: „Док се на пример, број примљених грађана у две последње деценије XIV века пење (када је карактеристичан већи прилив људи из Босне, Сребрнице и других градова), дотле он нагло пада после 1449. године, када дубровачка влада ставља нарочите препреке пријему људи из залеђа у грађанство.“¹³

У међувремену, од кнеза Лазара до почетка владавине деспота Ђурђа, услови су се у значајној мери променили. Другојачије су постале димензије дубровачког присуства у трговима Србије и Бо-

⁹ Од како је први пут издата студија проф. Ј. Калић објављене су „реформације“ за године 1384 - 1389, М. Динић, *Одлуке већа Дубровачке републике II*, Београд 1964, и 1390-1392 у N. Lonza – Z. Šundrica, *Odluke dubrovačkih vijeća 1390 – 1392*, Zagreb – Dubrovnik 2005, пример је на стр.147. Исто тако је приступачан постао *Liber viridis*, изд. Б. Недељковић, Београд 1984.

¹⁰ N. Lonza – Z. Šundrica, *Odluke dubrovačkih vijeća 1390 – 1392*, Zagreb – Dubrovnik 2005, 194. Истога дана је у истом Малом већу грађанство додељено Станиши Титковићу из Зете, *factus fuit civis Ragusii ad honores et onera civitatis prout sint alii cives*. Он се закleo на лојалност и извршавање свих терета и дужности као остали грађани.

¹¹ Ј. Калић, *Додељивање дубровачког грађанства* 345.

¹² И. Манкен, *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, Београд 1960, 91 - 96. Како је приметила Ј. Калић, списак није ни потпун ни у свему тачан.

¹³ Ј. Калић, *Додељивање дубровачког грађанства* 341.

сне услед све чешћег и бројнијег ангажовања трговаца у рударству и разграњавања и интензивирања трговачких активности. Побуде за стицање баштине, „забаштињење“ трговаца, нису биле тежња за господством и луксузом, нити се помен баштина првенствено односио на стамбене грађевине или обрадиво земљиште, већ се односио пре свега на особене рударске баштине, власништво над „деловима“ рударских јама или топионица, основни вид предузетништва у рударству. Студије о рударским насељима, рударству и рударском праву показале су да су производњу организовале и водиле дружине *гваркова*, састављене од домаћих људи веома неједнаког материјалног стања, и од финансијера, који у радовима нису учествовали, него су улагали новац потребан да се подмире трошкови и убирали добит у сразмери са бројем својих делова.¹⁴ Као што су делили трошкове и приходе, чланови дружина гваркова имали су заједничке дужности и одговорности, заједно би се појављивали на судовима како у улози тужитеља тако и тужених. Као што је развој рударске производње имао за последицу повезивање и преплитање имовине и интереса трговаца и домаћег становништва, тако је и разграњавање трговине нагонило на укључивање слугу, помоћника и сарадника разних врста. Неки су регрутовани још у Дубровнику из редова становника и дошљака, други су узимани у трговима где су боравили трговци и где су им били дућани и магацини. У документима се трговци врло често спомињу са својим слугама.

Увећано присуство Дубровчана у трговима, пратилац привредног полета чији су знаци видљиви већ у последњој четврти XIV века, имало је за последицу тешње повезивање са домаћим светом. У тим условима није било необично да се појаве неизвесности у погледу статуса појединаца и оне су се јавиле далеко пре но што је питање заоштрио деспот Ђурађ својим захтевом (1433). На самом почетку XV века у Новом Брду из сукоба и туче једног властелина и једног трговца пучанина изродила се парница у којој су настали до-

---

¹⁴ Библиографија у С. Ђирковић – Д. Ковачевић-Којић – Р. Ђук, *Старо српско рударство*, Београд – Нови Сад 2002, 229 – 246. О организацији уп. и С. Ђирковић, *Dubrovčani kao preduzetnici u rudarstvu Srbije i Bosne*, *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae* 6 (1979) 1-20 (=Работници, војници, духовници. Друштва средњовековног Балкана, Београд 1997, 113-134).

кументи од интереса за нашу тему. Завађене стране су биле властелин Думко Бобаљевић и трговац Ђурица Петровић, сваки од њих окружен својим људима, који су учествовали у немилим догађајима. Властелин је имао слуге, а са Ђурицом су били Михац, кога службени акт назива рођаком, и Младен Гостимировић, који му је био слуга. Сам Ђурица их назива својом браћом (cum Michazio, suo attinente, et Mladin Gostimirovich, qui fuit suus famulus). Увреде и повреде су претрпеле обе стране и обе су се жалиле властима. Остављајући по страни појединости, задржаћемо се само на ономе што има значаја за нашу тему. Ђурица Петровић се у својој српски писаној представи жалио да су га нападали угрожавајући му живот *а говорекје да ја несам Дубровчанин са моиом братиом*.¹⁵ Властелин је у својој представи био другим заокупљен: *Пошто је другим трговцима и мени изгледало да Михац и Младен нису Дубровчани, хтели смо да их изведемо пред српски суд (raxon schiaua), а тамо су изјавили да су грађани Дубровника. Утолико нам право налаже да узмемо од њих залог док вашем господству пишемо да се утврди да ли су они Дубровчани, па да ваше господство дели правду. У случају да они нису Дубровчани нека им српски суд учини правду. И стога господо, изволите отписати о овој ствари. Ако су Дубровчани, и именовати конзула и судије, а ако су Словени (= Срби, поданици деспотови) да са конзулом могу пред Србима тражити своју правду; у случају да су Дубровчани на сличан начин могу тражити своју правду и још да су дужни да ми они дају известан новац*.¹⁶

¹⁵ Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* II, 418, је српско писмо. Из Лире-чековог издања истог акта у Споменик СКА 11 (1892) 46, види се да о истој ствари има латинских списа у књизи *Liber maleficiorum* 1 f. 26' i 28. и на прилогу у облику слободног листа из кога је цитат у следећој напомени.

¹⁶ *Per che ali altri merchadanti e a mi parse che Michac e Mladin [слуге Ђурице Петровића који се тужи и на кога се туже] non son Raguxini, çercarli voleuamo davanti la raxon schiaua e de li se apelo eser çitadini de Ragusa e per tanto la raxon ne dise che i pieçemo fin che ala vostra signoria schrissemo che se trova se elj son Raguxini, che la vostra signoria faza raxon, in chaso che eli non fose Raguxini che la raxon schiaua ne faza raxon. E pero signori, ve piaqua de reschriver sovra questo fato se li son Raguxini ..ono (?) ed farne consolo e zudexi se li fose xcaui (?) che col consulo posa zerchar davanti li Sciaui la mia raxon, in caxo che li fo Raguxini per lo simile posa zerchar le mie raxon che anche eli me de dar zerti denari.*

Није познато како су пресудиле власти у Дубровнику. Случај, ипак, остаје поучан јер у овом делу поступка указује на социјалну средину којој припадају личности нејасног статуса: рођаци и слуге онога чије је грађанство неоспорно. Није, додуше, позната одлука о додељивању грађанства Ђурици Петровићу, али се он као „наш Дубровчанин“ спомиње у једном кнежевом писму из 1407.¹⁷ Од најранијих времена морало се наметати питање статуса оних који су припадали домаћинству, били familia у средњовековном смислу. Већ у време краља Милутина се за кривичне ствари прописивала индивидуална одговорност: *И у кога се обрете луд отрок то кому што испакости, да у тому господара не ишту већ да траже кривца. Ако ли крв учини ђетић да га пода господар, ако ли га не пода да плати господар вражду како и Саси плаћају.*¹⁸

Тамо где је статус био неизвештан јер се није знало за формалну одлуку о додељивању грађанства, нити је била позната основа по којој се називао Дубровчанином, главна пажња се обраћала на владање спорне индивидуе, да ли се понашала као грађанин тиме што се покоравала заповестима града, извршавала обавезе грађана, подвргавала јурисдикцији градских органа. О томе речито говори један одавно познати случај на који је указао М. Динић. У спору међу трговцима 1380. доведен је у питање статус извесног Никоја Минчећића, па је вршено испитивање сведока о томе да ли је он Дубровчанин. Он је као аргументе наводио да се увек издавао за Дубровчанина (appelabat se totaliter pro Raguseo); да је заједно са другима учествовао у плаћању штета (avarea), и да је дошао у Дубровник по налогу конзула из Сребрнице. Насупрот њему, властелин Никола Гундулић је извео сведоке који су доказивали да није Дубровчанин, да није извршавао наређења из Дубровника, и да се издавао за Саса или Словена (= бановог поданика), према томе како му је одговарало. Сведоци су потврдили оптужбе Гундулића: да је некад тврдио да је Дубровчанин, а некад Словен, већ према томе шта му је било корисније. Није хтео да изађе пред банов суд, тврдећи да треба да му се суди пред Сасима, који су такође имали аутономно судство. Кад је стављен секвестар на имовину Дубровчана, издавао се за Саса и не

---

¹⁷ Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* II, 435.

¹⁸ Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I, 35.

обазирући се на забрану, наплаћивао је дугове. Кад је Дубровчанима у Сребрници било наређено да пођу у Дубровник под претњом казне од 100 дуката, отворено је одбио тврдећи да није Дубровчанин. Ипак му је касније додељено грађанство.¹⁹

Вредна је пажње околност да ниједна ни друга страна нису постављале питање о формалној одлуци о додељивању грађанства. Из спора око Минчетићевог статуса произлази да је битна била лoјалност дубровачким властима, извршавање обавеза и налога, признање јурисдикције градских органа.

Из оба наведена случаја се може закључити да је потпадање под аутономно дубровачко судство једно од главних, ако не и најглавније обележје идентитета Дубровчана, односно „оних који се Дубровчанима називају“, које градске власти веома често спомињу уз Дубровчане. Ј. Калић је упозорила на рани помен „оних који се Дубровчанима називају“. У једном акту из 1312. општински лекар се обавезује лечити: *omnes personas de Ragusio et districtu, que faciunt angarias communis, et que pro Raguseis distinguntur, cuiuscumque conditionis et status sint.*²⁰ Име Дубровчана се првобитно пренело само на становнике Астарее и острва, дубровачке територије, која је и пре познатих проширења имала знатан удео у укупној популацији комуне.

Већ су истраживања XIX века показала да је дубровачко судство пратило пораст оног дела грађанства које је било активно изван града, односно, све бројније заједнице Дубровчана просторно одвојене од града. У почетку је потребе задовољавао један конзул који је решавао спорове међу Дубровчанима у целој земљи. Смештен је био у већим трговачким средиштима (Брсково, Рудник, земља краља Драгутина, Призрен, Сремска Митровица). Уредбом о конзулима 1378. уведено је именовање конзула и двојице судија за сваки поједини спор међу грађанима. Само неко краће време је био прелазни режим са конзулима за поједино место и за појединачни спор.²¹ Ина-

---

¹⁹ М. Динић, *За историју рударства* I, 467 – 468; Ј. Калић, *Додељивање дубровачког грађанства* 365.

²⁰ Ј. Калић, *Додељивање дубровачког грађанства* 339; *Monumenta Ragusina* I, 11.

²¹ К. Јиречек, *Историја Срба* II, београд 1952, 1790 – 180; Г. Чремошник, *Дубровачки конзулати у Србији до Душановог времена*, Гласник земаљског музеја 41 (1929) 81 – 94; В. Krizman, *Dubrovački propisi o konzulima iz XIV stoljeća*, *Historijski*

че је грађанима било забрањено да се у међусобним споровима обраћају домаћим судовима, а за спорове са домаћим људима обавезни су били мешовити судови од једнаког броја представника сваке стране.

Како су конзули и судије именовани од стране Малог већа, а именовања су уредно записивана у сразмерно добро сачуване низове књига одлука већа, истраживачи су добили значајно средство за детаљније упознавање дубровачког присуства, груписања трговаца у простору и распоред у времену. У прво време су конзулати регистровани и пребројавани у студијама о појединим рударским местима, касније се то чинило за пространије територије. Учесталост парница се с разлогом узимала као показатељ броја присутних трговаца а посредно и интензитета пословања. Било је то сразмерно поуздано средство за поређења међу трговима и за препознавање периода успона и пада у развоју једнога трга.

Посао истраживача је увелико олакшан од како је за Србију деспота, за период 1415–1459, А. Веселиновић објавио реперториј свих именовања, са именима конзула, судија, тужитеља и тужених.²² Исти аутор је на табелама представио распоред конзулата по местима и годинама.²³

После конзулата прешло се на пребројавање трговаца појединачно, уз разумљиву опрезност због тога што се имена конзула и судија понављају, што тужиоци нису морали бити истог места одакле и тужени.

Ближе испитивање конзулата изнело је на видело сразмерно велики број Дубровчана. М. Динић је примењујући врло строга мерила налазио да се за 1447. може поуздано утврдити у Сребрници присуство 118 Дубровчана.²⁴ И. Божић је упоређивао територије Лазаревића и Бранковића и налазио број Дубровчана на једној и другој територији. У периоду 1416–1421. рачуна са 254, а 1419, чак 359 Ду-

---

zbornik 4 (1951 69 – 72; I. Mitić, O dubrovačkim konzulima na Balkanu, *Balkanica* 6 (1975) 63 – 76; Конзули, *Лексикон српског средњег века* 313-314 (А. Веселиновић)

²² А. Веселиновић, *Дубровачко мало веће о Србији (1415 – 1459)*, Београд 1997.

²³ У прилогу другог издања своје књиге *Држава српских деспота*, Београд 2006, стр. 275 – 278.

²⁴ М. Динић, *За историју рударства* I, 549.

бровчана.²⁵ Дубровчане у трговима Босне посебно је проучавала Д. Ковачевић-Којић. У књизи о градским насељима дала је преглед документованих Дубровчана у Високом, Зворнику и Фојници, из кога се може увидети различитост између краткорочног просперитета Зворника (у 1428. има 238 документованих Дубровчана) и Фојнице, у којој је просек 30 – 40, али у дужем периоду.²⁶ Посебну пажњу посветила је Сребрници покренувши важно питање о уделу домаћих становника међу онима који се Дубровчанима називају.²⁷ Д. Ковачевић-Којић је у студији о Приштини указала на могућност и значај утврђивања дужине боравка Дубровчана у појединим трговима. Показала је да је у периоду 1415–1455. било чак 97 Дубровчана који су у Приштини оставили трага дуже од 10 година (18 њих преко 20 година).²⁸ Подаци о дубровачким грађанима, који постају видљиви кроз одлуке о конзулатима, сигурно ће се и надаље истраживати и проверавати. Један од путева који ваља следити јесте испитивање почетака и успона појединих породица, што је с толико система, истрајности и успеха остваривала пок. Ружа Ћук.²⁹

Неоспорна је чињеница да број додељених права грађанства припада сасвим другом реду величина, веома различитом од броја оних који се обраћају и одазивају дубровачким конзулима и судијама. У периоду од 23 године (1391–1414) из Сребрнице је примљено 14 грађана, 20 година касније (1434) пребројано је у Сребрници 484 Дубровчанина.³⁰ Тешко да је могуће да је до пораста броја дубровачких трговаца и пословних људи у трговима Србије и Босне дошло захваљујући изабраним грађанима. О томе ће се свакако још дискутовати у литератури.

²⁵ И. Божић, *Српске земље у доба Стефана Лазаревића*, Моравска школа и њено доба, Београд 1972, 116 – 121.

²⁶ Д. Ковачевић-Којић, *Градска насеља средњовековне босанске државе*, Сарајево 1978, 159 – 164.

²⁷ Д. Ковачевић-Којић, *Домаћи становници – дубровачки грађани у градским насељима средњовековне босанске државе*, Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена, Београд 1995, 149 – 158 (= *Градски живот у Србији и Босни (XIV – XV вијек)*, Београд 2007, 417 – 427).

²⁸ Д. Ковачевић-Којић, *Приштина у средњем вијеку*, Историјски часопис 22 (1975) 45 – 74 (= *Градски живот у Србији и Босни (XIV – XV вијек)*, Београд 2007, 62 – 70).

²⁹ Уп. библиографију радова др Р. Ћук на стр. 11-16.

³⁰ Д. Ковачевић-Којић, *Домаћи становници...420, 425.*

Тој дискусији бих дао мали прилог указујући на једну значајну а незапажену процену савременика. Заступајући ваљаност сведочења свога клијента, пред судом у Дубровнику 1443, адвокат, дубровачки властелин, подсећа на то да његов клијент јесте из приморског места, али не из града (*cita murada*), тако да боравећи годину дана у Дубровнику самим тим постаје грађанин по обичајима и реду дубровачком. Он живи у граду, има децу и слуге, сноси терете, учествује у градским стражама, он јесте Дубровчанин. Евентуални приговор да није рођен у Дубровнику, нити изабран за грађанина, он предупредује подсећањем: *...јер ако добро промислимо две трећине пучана Дубровника нису рођени грађани, нити изабрани од стране већа, па ипак у пословима града и сведочењу и другом издају се и сматрају за дубровачке грађане.*³¹ То је, наравно, паушално и тешко се може узети дословно, али морало је ипак бити довољно близу реалном стању да би било озбиљно узето на суду као аргуменат. Важнија од тачног процента јесте овим посведочена чињеница да се град увећавао спонтано, да се међу грађане улазило и мимо прописа.

Ово запажање намеће питање откуда је поникла та маса процењена као две трећине пучана? Један део потиче сигурно од својеврсног *exodus* становника града али и житеља увећане територије Републике, мотивисаних изгледима на зараду – од краја XIV века владала је нека врста „сребрне грознице“. Другу значајну компоненту чинили су локални становници тргова и околине који су се пословно повезивали са Дубровчанима и делом и сами постајали „они који се Дубровчанима називају“.

³¹ Sentenze di Cancellaria 8c, f. 127: *...Si risponde che Bartolo e de ville e loghi dalmatino (!), apresso la marina, e non miga cittadino de terra ne cita murada, siche stando uno anno in Ragusa secondo le usanze, costumi e ordeni de Ragusa e ipso jure citadin de Ragusa et e Raguseo longo tempo, e sta e anche e usado e a fioli e famegli in Ragusa e fa e suporta tute le fazende et angarie de la cita e guardie e squaraguayte como fano li altri citadini e Ragusei. Et in Ragusa, quanto a li effetti e fati, se a e reputasi com Raguseo e citadino de Ragusa. La qual citadinanza anchora per suportation desse angarie e facion, luy e zaschuno altro, aquista e cusi se pratica in zaschuna cita del mondo dove algun vien angariato come citadino, la qual cosa e raxoneuole. Ne obsta chel se dicesse che natiuo non fosse de Ragusa, ne creato citadin per consiglio per ho che se ben risguardiamo le due parte de populani de Ragusa non sono citadini nativi ne creati per consigli. E pur in tuti li atti e fatti de la cita, e testimonianze e altro se anno et se reputano per citadini Ragusei.*

Веома је мало података уз помоћ којих би се могао назрети социјални профил ових не сасвим обичних Дубровчана, који у Дубровнику нису живели. Хомогену заједницу они нису могли чинити већ због подељености и раслојености друштва у Граду.³² Неке поделе смо већ до сада упознали, на првом месту одвајање Дубровчана од *оних који се Дубровчанима називају*. Скоро редовно спомињање у адресама писама упућених грађанима у трговима у унутрашњости и у уредбама са законском снагом - сведочи о извесном службеном разликовању међу пучанима одвојеним од града.

Већ је било говора о подели на *госте* и оне *који су се забавитинили*, за коју смо видели да су је наметнуле српске власти и да се поштовала још средином XV века. Деспот Ђурађ је уочавао још једну поделу, непознату с друге стране. У току вишегодишњег спорења о праву дубровачких трговаца да својом заклетвом доказују износ својих потраживања, и настојања деспота да заведе равнотежу и заштити своје поданике, деспот Ђурађ је у један мах позвао у страну дубровачке посланике и у поверењу се, с много обзира, како примећују посланици, потужио на то што *нови трговци*, а и понеки *стари* у Приштини имају рђав обичај да два пута наплаћују исти дуг.³³ Дубровчани су бранили, наредили су истрагу у више места али нису спомињали *старе* и *нове* трговце.³⁴ Са деспотовом опсервацијом би се, понајпре, подударило запажање савремених архивских истраживача, који међу Дубровчанима у трговима Србије познају прилично

---

³² Упоредити савремени опис друштва у Дубровнику: Filip de Diversis, *Opis Dubrovnika*, preveo I. Vožić, Dubrovnik 1973, 29.

³³ Lettere di Levante XI f. 270^v- 271, 23. IX 1435. Per le parole a voi com risguardo e in secreto ditte per lo signor per le male usanze di mercadanti novi et anche dalguni vechi de Pristina i quali due volte scotino lo debito, li direte che cio per nissun modo non e di nostra intention che tal injustizia sia fatta e sia chi se volemo anche a noi mancho che ad esso dispiace ne per nessuno modo patir lo volemo. Et ritrovando cosi esser come vi a detto tal punicion de quelli serano torti faremo che la magnificencia sua laldira dire et anche sera ad exempio ad altri di non far ne presumere ....de tanta injusticia e dishonestade. Влада је обавештавала посланике да је писано у Ново Брдо, Приштину и Трепчу, да је наређена истрага, али не спомиње се подела на старе и нове трговце.

³⁴ О споровима о заклетвама и поротама уп. С. Ћирковић, *Дужници и дужнички затвор у средњовековној Србији*, Прилози КЈИФ 70 (2004) 3 – 26. О држави деспота Ђурђа, уп. М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994; А. Веселиновић, *Држава српских деспота*, Београд 2006².

мали број личности, сразмерно добро документованих пословним актима, тестаментима, уговорима итд. а само скупно запажају мале људе, чија се имена као тужилаца или тужених упознају тек из одлука о конзулатима. Веоватно је *старим трговцима* деспот сматрао оне имућне и ситуиране, с поседима и имовином у Дубровнику, док би се атрибут *нови* односио на онај мање угледни остатак.

Још је мање података који осветљавају ставове и менталитет тих стечених Дубровчана. Понешто долази до израза у тестаментима, који се јављају тек око 1400, и то прво код трговаца из Рудника, одакле су најраније и примани за грађане. Ни у једном тестаменту нема прилога српским црквама и манастирима, него се оставља „нашим“ или „латинским“. Иако су прописи Душановог законика и Закона деспота Стефана за Ново Брдо били врло строги у забрани преобраћања, ипак је било оних, који су, придружујући се Дубровчанима, направили тај корак.³⁵ У тестаментима има помена и завештања рођацима у свом месту или неком другом тргу Србије.

Нови трговци се вероватно могу препознати у онима који се влади обраћају српским писмима – *in idiomate slavo*, како их у Дубровнику региструју. Већ то што пишу властима српским језиком и ћирилицом издваја их од обичних Дубровчана. Они ће у тужбама наглашавати да су *раби и послушници господства ви*, да немају коме другом да се обрате осим Богу и њиховом господству. Ипак ће, наводећи имена сведока догађаја о коме пишу, рећи да су то *ваши Дубровчане*, као да сами себе не убрајају међу праве Дубровчане.

У оскудној грађи о трговцима у рударским местима у Србији има неколико података о одрицању и оспоравању грађанства неког од Дубровчана. Нарочиту пажњу заслужује тужба Ивана Каруча, чији је дућан напао, опљачкао робу и тукао тужитеља властелин Никола Соркочевећ. При томе је викао: удри ко је мој, ја ћу у Дубровнику и код Срба одговарати за то. Каруч се затим огорчено жали: *господо, никога не имам осветника разве Бога и господство ви, за моју срамоту коју примих од њих. И могах се осветити на месту, ну не хtex како да не изгубљу дел племенитог града Дубровника тере понесох ову срамоту сврх себе. У одмеравању између освете за сра-*

³⁵ О забрани преобраћања уп. С. Ћирковић, Католичке парохије у средњовековној Србији, *Работници, војници, духовници. Друштва средњовековног Балкана*, Београд 1997, 240 -258,

моту и очување дубровачког грађанства он је дао предност лојалности граду.³⁶

Примери оспоравања статуса Дубровчанина редовно су повезани са неким сукобом. На самом почетку споменут је случај Ђурице Петровића, коме су нападачи говорили *да ја несам Дубровчанин са мојом братиом*. Две деценије касније слично се жалио Јаков Николић на царинике у Руднику. Њега они, како се жалио 1422, *изгнаше из божијег места и нашега пленујуће и за тои савише говорећи неси ти Дубровчанин и разбијајући ми кућу и силом дужнике узимајуће*. Јаков је примљен за грађанина, по свој прилици потицао је из Рудника, а свакако је живот провео у том месту, где је оставио тргове 1422 – 1453 до смрти. У Руднику је бивао цариник и више пута именован за судију.³⁷

Унеколико је необичнији случај који се десио Николи Томе Лукарића, у чије име је тужбу написао отац (*ser Thomas de Luca de Spaleto*). Негде крајем 1422. у Руднику је Николу напао Симко Маројевић, звани Лисичић, са Божићком Марковићем и слугом Маројем, вређао и тукао га и онда су га још код кефалије оптужили да је изазвао свађу и да му треба узети имање и везати га јер није Дубровчанин него је из Сплита. Кефалија је пошао кући Влатка Добровојевића, где се налазио Никола, да би га везао и узео му имовину. Међутим, Влатко Добровојевић, који је био ортак Николин, посредовао је код кефалије и он није затворио нити конфисковао Лукарића. *И на томе је остало* – каже се у тужби. Неспорно је било да је Никша потицао из Сплита, али баш из одлука о именовању конзула и судија види се да је био угледан трговац, којег је влада, почев од 1426, више пута именовала за конзула у Руднику.³⁸ С њим је као судија бивао исти Божићко, а са Симком Маројевићем заједно био је тужен у

---

³⁶ К. Лиречек, *Споменици српски*, Споменик 11 (1892) 48; Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма II*, 418-419.

³⁷ М. Динић, *За историју рударства I*, 561-562, 565 – 566, 571 – 574. Јаков се 1422. тужио на Влатка Добровојевића и Паока Миловчића, царинике рудничке. Споменик 11 (1890) 70; Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма II*, 419 – 420; *Lamenta de foris* 5 f. 86. 3. IX 1422. Тражио је отворену књигу са печатом и да се формира конзулат, да се „учинили кунсулат“.

³⁸ *Lamenta de foris* 5 f. 122', 3. I 1423; А. Веселиновић, *Дубровачко мало веће о Србији (1415 – 1459)*, Београд 1997, према регистру под: *Lucari Nicola*.

неком другом спору. С једне стране, оптужба да није Дубровчанин него да је из Сплита била је довољан повод да кефалија предузме мере против њега. С друге стране, интервенција другог Дубровчанина довољна је била да предупреди веома озбиљне последице.

Исто је тако мало података о супротној појави, о одрицању од дубровачког грађанства. Радмил Радусиновић, који је трговао у Подрињу, одрицао се дубровачког грађанства када су га 1423. у Подзвонику кредитори салетели да плати дугове. Изјављивао је да је поданик Вукашина Златоносовића, војводе Богдана и жупана Драгише Дињичића.³⁹ Био је заиста у тесним везама са Дињичићима јер је 1424. једног земљака тужио Павлу Дињичићу. Том приликом је забележен са другим именом Бонић.⁴⁰ Али он није престао да буде Дубровчанин, оставио је трага у одлукама Малог већа 1419–1445. Живео је у Сребрници и излазио скоро сваке године, нарочито у ранијем делу своје каријере, пред конзула и судије, веома често као тужени заједно с другима, а који пут као тужитељ. Временом су се парнице проредиле, а 1439. и 1445. му је указана част да буде у судском колегијуму. Кад се све то узме у обзир, постаје јасно да је инцидент 1423. био тренутни покушај да се извуче од плаћања или да га одложи. Његов случај ипак није истоветан са раније споменутим случајем Никоја Минчетића, а представља и опомену истраживачима кад се баве идентитетом неке личности. Најчешће је био Радмил Радусиновић, али видели смо и *Бонић*, али и *Buinich*.

Против Тасовца Радмиловића је упућена жалба због тога што је своје земљаке оптужио великом судији деспотовом и Оливеру, кефалији приштевском, изјављујући да није више Дубровчанин него човек господина деспота. Велики судија је обавестио трговце у Приштини о томе и Тасовац је дошао са слугама (*fameglia*), опленио кућу и затворио тужитеља, за кога су трговци дали писмено јемство.⁴¹ Тасовац уопште није престао бити Дубровчанин, остављао је трага о

³⁹ *Lamenta de foris* 5 f. 134^v, 20. II 1423; Д. Ковачевић-Којић, Градска насеља 231, 241.

⁴⁰ М. Динић, *За историју рударства* I, 495, становао је у Сребрници 663.

⁴¹ *Lamenta de foris* 14 f. 75^v, 26. III 1436: *Tassouaz scrisse lamento sora di nuy alo grando zudese del signor dispoto et a Oliuer chefalia in Pristina digando che piu el non e Raguseo salvo sono homo del signor despoto e lo zudesse scrisse ali mercadanti in Pristina che Tassouaz e homo del signor dispoto e venudo su fameglia e robomi la casa e ligome e li mercadanti me feceno pleziaria. E queła lettera ha li mercadanti la qual poretı creder.*

себи пуних 25 година (1426 – 1450), Дубровчанин је био 10 година пре инцидента о коме говори тужба. Свим раније наведеним случајевима оспоравања да је неко Дубровчанин заједничко је то што је оптужба, редовно нетачна у нашим случајевима, послужила као увод у вербално или физичко насиље и насртање на имовину. Тиме што је показано да човек није Дубровчанин он је постајао мета приватних прогона и то баш од стране Дубровчана.⁴² Случај Тасовца је утолико загонетнији што је одрицањем од статуса дубровачког грађанина, тиме што је постајао деспотов поданик, претендовао да има право да узима и затвара Дубровчане. Вероватно се спор тицао односа дужник – поверилац и начина доказивања величине дуга.⁴³

У тражењу мотива за прихватање дубровачког грађанства не треба превидети образложење одлуке Великог већа из августа 1449, кад је пооштрен поступак избора нових грађана.⁴⁴ Каже се да су почели многи од Словена са копна (*plures ex Sclavonibus terre firme*) обраћати Малом већу с молбом да постану грађани. Приписано је то лукавству, намери да се избегне плаћање царине за Словене (*dohane Slave*), што је подразумевало поданике држава и господара у залеђу. Каже се да је царинска стопа „недавно утврђена“. Молилац је убудуће морао добити двотрећинском већином Малог већа препоруку а коначну одлуку је доносило Велико веће двотрећинском већином под условом да је присутно било најмање 100 чланова. Споменута промена у царинској стопи код извоза уведена је непуна два месеца раније (20. јуна 1449). За дубровачке грађане је царина за извоз тканина и друге робе у Србију и Босну снижена на 3% од дотадашњих 4%, а за Словене је повећана са 6 на 12 %. Пооштрен је и поступак процењивања вредности робе. За нашу тему је од највеће важности закључак ове уредбе по коме се под Дубровчанима подразумевају само они који станују и имају породице у Дубровнику или на његовој територији; они из Дријева и други Дубровчани који немају станове и породице у Дубровнику подложни су плаћању царине за Словене (*dechiarando che Ragusei nostri, quanto al beneficio del presente ordine, solamente se intendano quelli chi hano le lor habitation e fameglie in Ragusi over in la tignuta de Ragusi. E simelmente li Narentini et altri*

---

⁴² Не сме се губити из вида једностраност наше грађе, познати су једино случајеви које су пријавили Дубровчани.

⁴³ О томе види расправу о дужницима и дужничком затвору из напомене 33.

⁴⁴ *Liber viridis*, изд. Б. Недељковић, Београд 1984, Cap. 428, ст р. 375-376.

Ragusei che non hano le lor habitation e fameglie in Ragusi over in la sua tignuta se intendano sotoposti al pagamento dela dicta doana schiava).⁴⁵

Као што се види, царинске повластице у Дубровнику нису се примењивале на оне који су живели у трговима Србије и Босне и није их није могао мамити да ступе међу „оне који се Дубровчанима називају“. Побуда ће ипак бити у положају у правном систему у ономе што је Трепчанин Иван Каруч формулисао као „део племени-тога града Дубровника“, што је обезбеђивало заштиту и место у правном систему.

Sima Ćirković

FROM THE OLD DUBROVNIK: CITIZENS BORN
AND CITIZENS MADE

Summary

The argument of the present paper starts from the Despot Đurađ Branković's 1433 request to the Dubrovnik deputies: *de voler cognoscer quali sono Ragusey e quali non, et sofrir non puo che alcuni Bossignani e Rasiani siano per Ragusey tratadi*, and from the assessment of a Dubrovnik noble, made in the court in 1443, that: *che se ben risguardiamo le due parte de populani de Ragusa non sono cittadini nativi ne creati per consegli. E pur in tuti li atti e fatti de la cita, e testimonianze e altro se anno et se reputano per cittadini Ragusei*. Then it relies on the research on acquiring citizenship in Dubrovnik (J. Kalić, 1961) and analyses of decisions on consulates, legal departments for dealing with feuds among the Dubrovnik citizens, in the squares of Serbia and Bosnia (M. Dinić, D. Kovačević-Kojić), attempting to explain a big difference between the citizens received (*cives creati*), and citizens that were part of the autonomous Dubrovnik legal system. The thesis that among the ones *chi per Ragusei se appellant* there was a considerable number of local population from mining and trading places and their vicinity is supported.

---

⁴⁵ *Liber viridis*, изд. Б. Недељковић, Београд 1984, Сар. 401, стр. 351 – 352. касније, 1455. забрањено је било да Дубровчани робу Словена приказују као своју и да заједно транспортују, стр. 408 – 409.